

90

509-1990

HAIKU

Pluisjes van de bomen
Geen idee waar ze heengaan
Afscheid genomen

Dit jaarverslag is een artikel gevoegd
in de openbare ruimte, van
de hand van Rainer Bullhorst, architect.

**Stichting Cultuurfonds
van de Bank voor
Nederlandsche Gemeenten**

19

Jaarverslag

90

Bij dit jaarverslag is een artikel gevoegd over de openbare ruimte, van de hand van Rainer Bullhorst, architect.

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel. 243739

Inhoud

- 4 Algemeen
Bestuur
- 5 Ontmoetingsproject muziekscholen
- 6 Premietoekenning werkstukken
- 7 Een generaal tekent Nederland
Biografie en catalogus van het Nederlandse werk
van Otto Howen (1774-1848)
Stimuleren gemeentelijk beeldende kunstbeleid
- 8 Publikatie beeldende kunstbeleid Leeuwarden
Videofilm Dans
- 9 Onderzoek Boekmanstichting inzake relatie tussen bedrijfsleven,
gemeenten en beeldende kunst
Lustrumfeest Federatie van Musea
Tentoonstelling 'Kunst voor Kinderen', Stichting Art-O-Fanti
- 10 Scholenproject Kind en Kunstenaar
Europees Symposium van Archivarissen
- 11 Lesbrieven kunstwerken Castricum
Stedencongres 1992
Kunstproject 'De Zeven Linden', gemeente Avereest
Boek 'Pleinen van Nederland'
- 12 Affiche campagne Dag van de Kunstuitleen
Poëzieproject Doe maar Dicht maar 1990
- 13 Onderzoek naar arbeidsvoorwaarden in musea
Andere activiteiten
Ten slotte
- 14 Commissies en werkgroepen van het Cultuurfonds
- 16 Balans per 31 december 1990
Rekening van baten en lasten over 1990
- 18 Projecten
- 20 Bijlage jaarverslag
Publikaties
- 23 Openbare ruimte in wurggreep van commercie,
Rainer Bullhorst, architect

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel. 243739

Op 27 oktober 1990 bereikte het bestuur het bericht van het overlijden van de vice-voorzitter de heer jhr. mr. L.M. Michiels van Kessenich. Het bestuur is de heer Michiels grote dank verschuldigd. Niet alleen mist het bestuur in hem een kundige en sympathieke vice-voorzitter, maar ook een toegewijde voorzitter van de begeleidingscommissie voor het ontmoetingsproject muziekscholen.

Samenstelling van het bestuur van de Stichting Cultuurfonds

Mr. H.V. van Walsum	burgemeester van Delft, voorzitter
Prof. dr. Th.M. Scholten	oud-voorzitter van de raad van bestuur van de Robecogroep, vice-voorzitter
Mr. S.J. Hartkamp	burgemeester van Franekeradeel
Mr. P.M.G.P. Janssens	burgemeester van Hoorn
Drs. F.A.M. Kerckhaert	directeur sector welzijn van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten
Mr. C.G.J. Rutten	burgemeester van Middelburg
Mevr. mr. M.J. Vegt- Haveman	burgemeester van Peize
P.B. Bouman	medewerker directie-secretariaat van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten, secretaris

Secretariaat

Koninginnegracht 2,
2514 AA 's-Gravenhage
Postbus 30305, 2500 GH 's-Gravenhage
Telefoon: 070-3483520
Faxnummer: 070-3454743

Stichting Cultuurfonds van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten

Algemeen

De N.V. Bank voor Nederlandsche Gemeenten heeft in 1964, ter gelegenheid van haar 50-jarige bestaan, de Stichting Cultuurfonds in het leven geroepen. In de statuten van het fonds is als doelstelling weergegeven: het verdiepen en verbreiden van de kennis van de gemeentelijke activiteiten op het gebied van cultuur en wetenschap en het bevorderen van gemeentelijke activiteiten op dit gebied. Het bestuur tracht dit doel te bereiken door in de eerste plaats culturele en wetenschappelijke initiatieven te stimuleren die een algemeen gemeentelijk aspect hebben. Daarbij heeft het bestuur bepaald dat de activiteiten op zijn minst:

- van gemeentelijke aard zijn, dan wel door een gemeente financieel of bestuurlijk worden ondersteund;
- een uniek, bijzonder of experimenteel karakter dragen;
- bij voorkeur van meer dan strikt lokaal belang zijn.

Bestuur

Voorzitter en vice-voorzitter worden door de N.V. Bank voor Nederlandsche Gemeenten benoemd; de Vereniging van Nederlandse Gemeenten benoemt de vijf overige bestuursleden. Het bestuur van de Stichting voorziet in overleg met de Vereniging in het secretariaat. Kort na het einde van het verslagjaar was de heer mr. H.W. Pannekoek voor de derde maal aftredend en statutair niet herbenoembaar. Het bestuur zegt de heer Pannekoek, die gedurende negen jaar met enthousiasme en inzet bijdragen heeft geleverd aan het werk van de Stichting, gaarne dank. Zijn bestuurlijke verdiensten kwamen vooral tot uitdrukking in zijn ruim vijf jaar durend voorzitterschap van de permanente werkgroep, 'stimuleren gemeentelijk beeldende kunstbeleid'. Het bestuurslid de heer mr. S.J. Hartkamp heeft deze functie inmiddels van hem overgenomen. Per 1 april 1990 werd de heer drs. F.A.M. Kerckhaert benoemd in de vacature van de heer dr. G.J. van der Top, die met ingang van die datum afscheid nam als directeur van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, waarmee tevens een einde kwam aan zijn bestuurslidmaatschap van de Stichting. Het bestuur is de heer Van der Top erkentelijk voor zijn deskundige en waardevolle inbreng.

Mr. H.W. Pannekoek

Ontmoetingsproject muziekscholen

*landelijk
festival*

• *voor
ensembles*

*van
muziekscholen*

De Stichting organiseert sinds 1974 muziekontmoetingen voor leerlingen van erkende muziekscholen, welke scholen een sterk gemeentelijk aspect hebben, omdat zij voor hun inkomsten grotendeels zijn aangewezen op gemeentelijke subsidie. Voor het project 1989/1990 werden de volgende disciplines aangewezen:

symfonie-orkesten
blazersensembles hout of koper
accordeonorkesten.

In de eerste maanden van 1990 werden regionale ontmoetingsdagen georganiseerd in achtereenvolgens Heerlen, Bergen op Zoom, Amsterdam, Kampen en Heerenveen.

De hierna genoemde ensembles werden uitgenodigd voor de landelijke ontmoeting: het houtblazersensemble van de Stichting Muziekonderwijs 'Albert Smijers' te Raamsdonk, het blokfluitensemble van de streekmuziekschool Leiden en omstreken, het symfonie-orkest van de muziekschool Hoeksche Waard te Mijnsheerenland, het muziekschoolorkest van de muziekscholen van Assen, Coevorden, Emmen, Hogeveen en Meppel, het klarinetensemble van de muziekschool Veendam en omstreken, het koperensemble van de muziekschool voor Sneek en Wymbritseradiel, het klarinetensemble van de Stichting voor Kreativiteitsontwikkeling Midden-Limburg te Thorn en het jeugdsymfonie-orkest van de gemeentelijke muziekschool Bloemendaal. De slotmanifestatie vond plaats op 9 juni 1990 in de Hanzehof te Zutphen.

Door de internationale jury bestaande uit de heren M. van der Maesbrugge (België), voorzitter, M. Nefgen (Bondsrepubliek Duitsland) en J. Cober (Nederland) werd het klarinetensemble van de Stichting voor Kreativiteitsontwikkeling Midden-Limburg te Thorn als beste ensemble aangewezen. Het koperensemble van de muziekschool voor Sneek en Wymbritseradiel en het blokfluitensemble van de streekmuziekschool van Leiden en omstreken eindigden respectievelijk als tweede en derde.

De prijzen die het bestuur beschikbaar heeft gesteld en die ten goede komen aan de scholen die de winnende ensembles hebben afgevaardigd, werden overhandigd door mevrouw mr. A.H. Brouwer-Korf, burgemeester van Zutphen. De winnaar ontving tevens een door de NCRV beschikbaar gestelde trofee. Het bestuur heeft inmiddels besloten tot een volgend muziekontmoetingsproject (1990/1991).

Premietoekenning werkstukken

In het verslagjaar werd voor de veertiende keer de gelegenheid opengesteld om scripties ter beoordeling in te zenden voor het verkrijgen van een premie. Het Cultuurfonds hoopt hiermee studies te bevorderen die van algemeen belang voor het gemeentewezen mogen worden geacht. De gepremieerde werkstukken worden gepubliceerd in een reeks die inmiddels 42 boekjes omvat. Op advies van de daartoe benoemde beoordelingscommissie is in 1990 besloten een premie toe te kennen aan de volgende werkstukken:

'Het lange termijn financieringsgedrag van gemeenten' van de heer A.D. Kraak;

'Omgaan met planschadeverzoeken' van de heer P.L.J. Verhoef;

'De centrumfunctie van gemeenten. Een verkennende studie naar de verdeelmaatstaven van de algemene uitkering uit het Gemeentefonds ten behoeve van de centrumfunctie' van mevrouw C. Liberton;

'Flexibele arbeidsrelaties bij gemeenten – een verkennend onderzoek naar het gebruik van flexibele arbeidsvormen in elf gemeenten' van de heer A.A. van Alten;

'Doorslag en omslag naar het vlekkenplan' van de heer H. van Oosterhoudt.

Bij de scriptie van de heer Van Oosterhoudt wordt aangetekend dat deze niet in boekvorm is uitgegeven en dat de premie wordt toegekend als blijk van waardering voor de originele wijze waarop dit onderwerp is benaderd.

Op 8 juni 1990 vond in het gebouw van de bank een bijeenkomst plaats waarbij de prijzen werden overhandigd. Zoals gebruikelijk is aan alle colleges van burgemeester en wethouders een gratis exemplaar van deze uitgaven aangeboden. De boekjes zijn te koop bij de uitgeverij van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Ook in 1991 worden inzendingen tegemoet gezien. De Stichting hoopt op deze wijze werkstukken van wetenschappelijk niveau – die niet alleen geacht mogen worden de kennis omtrent gemeentelijke onderwerpen te verdiepen en te verbreiden, maar vaak een praktische handleiding voor gemeentelijke functionarissen zullen blijken te zijn – aan de vergetelheid te onttrekken door aldus 'bekroonde' scripties in boekvorm uit te geven.

Circulaires met de voorwaarden voor de premietoekenning en affiches zijn verkrijgbaar bij het secretariaat.

p r e m i e -
t o e k e n n i n g
1 9 9 0
w e t e n -
s c h a p p e l i j k e
w e r k s t u k k e n

Bijeenkomst premie-uitreiking 8 juni 1990 in het gebouw van de bank. Foto's Robert Scheers.

Otto Howen, panorama van Nijmegen vanaf de Belvédère, detail van een stereoscopisch gezicht, 1833.

**Een generaal tekent Nederland
Biografie en catalogus van het Nederlandse werk
van Otto Howen (1774-1848)**

Dit omvangrijke boekwerk (300 pagina's, met 56 afbeeldingen in kleur en 159 afbeeldingen in zwart/wit) zal als tweede deel verschijnen in een serie van vier delen over het werk van Howen. Het eerste deel, een Franstalig boek met tekeningen van Namen en omgeving, is in 1983 uitgegeven door het Cultureel Departement van het Gemeentekrediet van België.

Op het moment van het afronden van dit jaarverslag kan het bestuur met voldoening constateren dat de presentatie van het eerste exemplaar van dit boek zal plaatsvinden op 12 april 1991 in het Nijmeegs Museum 'Commanderie van Sint-Jan'. Op die dag zal aldaar tevens de opening van de tentoonstelling plaats vinden van de aan Howens werk gewijde tekeningen.

Stimuleren gemeentelijk beeldende kunstbeleid

Straatmeubilair

Op 5 april 1990 vond in Deventer een symposium plaats over het thema straatmeubilair. Voor een gezelschap van voornamelijk gemeentelijke vertegenwoordigers werden inleidingen gehouden door: de heer prof. W.H. Crowel, directeur Museum Boymans-van Beuningen – 'De zin en onzin van straatmeubilair', de heer R. Bullhorst, architect te 's-Gravenhage – 'Openbare ruimte in wurggreep van commercie', de heer J. Janssen, chef design van de N.V. Nederlandse Spoorwegen – 'Beeld in balans?', de heer S.B.M. van Dusseldorp, beeldend kunstenaar en docent/coördinator faculteit beeldende kunst en vormgeving van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht – 'Vorm, kleur en sfeer in de stedelijke omgeving' en de heer ir. E. Bezemer, stafmedewerker Koninklijke PTT Nederland – 'Bedrijfsbeeld op straat'.

Tevens werd het eerste exemplaar van het boek 'Het staat op straat' gepresenteerd waarin het fenomeen straatmeubilair vanuit acht invalshoeken wordt belicht. Tijdens het symposium werd de banddiaproductie 'Slechts op bezoek' vertoond, een beeldverhaal over steden en straatmeubilair.

KUNST ZINNIGE REPRESENTATIE

Cultuurfondsprijs 1991, glazen schalen, Bert Frijns. Foto Ad van Lit.

Als vervolg op de publikatie onder deze titel, die als separate bijlage bij het jaarverslag over 1988 verscheen, heeft het bestuur in het verslagjaar een prijsvraag uitgeschreven voor het meest artistieke/ originele gemeentelijke kunstzinnige representatiegeschenk. Het bestuur heeft hiervoor een tweejaarlijkse prijs (trofee) voor gemeentebesturen beschikbaar gesteld, een glasobject van Bert Frijns. Een jury, bestaande uit:

de heer mr. C.G.J. Rutten, bestuurslid van het Cultuurfonds, voorzitter, mevrouw drs. A. van Berkum, kunsthistorica, publiciste, docente cultuur-educatie Universiteit Utrecht, de heer G. Dumbar, grafisch ontwerper, de heer dr. F. Kuijers, oud-wethouder van de gemeente Leiden en de heer A. van IJperen, oud-directeur Stichting Kunst en Bedrijf, heeft inmiddels de eerste prijs toegekend aan de gemeente Tilburg en een aanmoedigingsprijs aan de gemeente Leiden. De kunstenaar van het winnende object wordt in de gelegenheid gesteld de trofee voor 1992 te vervaardigen.

Bij het uitbrengen van dit jaarverslag kon de datum voor de prijsuitreiking worden vastgesteld op 26 april 1991. Het Streekmuseum Het Rondeel in Rhenen zal een tentoonstelling wijden aan een selectie van de ingezonden gemeentelijke representatiegeschenken.

Publikatie beeldende kunstbeleid Leeuwarden

Als stimulans verstrekte het bestuur een bijdrage in de kosten van realisering van een publikatie waarin de ontwikkelingen en tastbare resultaten van het beeldende kunstbeleid in Leeuwarden onder de aandacht van een breed publiek worden gebracht. Daarbij wordt de verwachting uitgesproken dat deze publikatie ertoe zal kunnen leiden dat, gelet op een zekere voorbeeldfunctie, de ontwikkeling van beeldende kunst binnen de stedelijke context wordt gestimuleerd en dat voorts een bescheiden bijdrage kan worden geleverd aan de spreiding van eigentijdse beeldende kunst in Nederland.

Videofilm Dans

In Nederland zijn 240 erkende (en bij de Vereniging voor Kunstzinnige Vorming aangesloten) instellingen voor kunstzinnige vorming. Naast een hoofdvestiging hebben deze instellingen gezamenlijk nog eens 940 dépendances. Dit impliceert dat op 1180 plaatsen in ons land kunstzinnige vorming wordt aangeboden. In een aantal gemeenten is sprake van meer dan één vestiging. Van de 240 instellingen beschikken 129 over een dansafdeling. Deze dansafdelingen verschillen onderling in grootte en uitgebreidheid van aanbod. Met behulp van het inrichtingsplan Dans en de videofilm Dans wordt er naar gestreefd om dans als kunstzinnige discipline meer diepgang en een grotere reikwijdte te geven. Met een financiële ondersteuning ten behoeve van de vervaardiging van de videofilm Dans wil het bestuur bij de gemeenten pleiten voor de opname van dans in het totaal van culturele voorzieningen – voorzover dit niet reeds gebeurt. Hiervoor bestaat immers over het hele land al een infrastructuur waarbij kan worden aangesloten. De financiële afwikkeling van dit project vond niet meer in het verslagjaar plaats.

Onderzoek Boekmanstichting inzake relatie tussen bedrijfsleven, gemeenten en beeldende kunst

Het bestuur besloot op initiatief van het college van burgemeester en wethouders van Dordrecht tot het sponsoren van een onderzoek naar het kunstencircuit in een aantal gemeenten in Nederland. Doel van het onderzoek is praktisch inzicht te verkrijgen in de relaties en netwerken van bedrijfsleven, overheid, beeldende kunstinstellingen en kunstenaars op gemeentelijk niveau, in de geldstromen en in de effectiviteit van het beleidsinstrumentarium. Het onderzoek, dat verkennend van aard zal zijn, wordt uitgevoerd door de Boekmanstichting.

Lustrumfeest Federatie van Musea

Bij wijze van uitzondering heeft de Stichting positief gereageerd op een verzoek van de Federatie van Musea in Zuid-Holland en een bedrag beschikbaar gesteld in de kosten van het in juni gehouden lustrumfeest in het kader van het 10-jarige bestaan van de Federatie. Het bestuur is zich – met de Federatie – zeer bewust van het feit dat musea hun bestaan danken aan de inzet van alle museummedewerkers. Reden om dit nogal onorthodoxe feest mogelijk te maken voor de ruim 2.000 vrijwillige en betaalde medewerkers, maar ook voor vele anderen als statenleden, ambtenaren, burgemeesters, wethouders en vertegenwoordigers van de diverse het cultuurbehoud ondersteunde instellingen. Op deze wijze is tevens een unieke ontmoetingsplaats ontstaan van de vele museummedewerkers die elkaar anders nooit zouden ontmoeten.

Tentoonstelling 'Kunst voor Kinderen', Stichting Art-O-Fanti

Een bijdrage werd verstrekt aan de Stichting Art-O-Fanti voor de organisatie van de tentoonstelling 'Kunst voor Kinderen', die in mei 1990 in Pulchri Studio in Den Haag werd gehouden. De doelstelling van Art-O-Fanti is jongeren bewust te maken van hedendaagse kunst en de interesse en toegankelijkheid hiervan te vergroten. Het is vooral in deze tijd van informatica en exacte vakken van groot belang dat jongeren ook hun gevoelskant ontwikkelen. Het zal een goede tegenhanger zijn van bij voorbeeld de rationele manier van denken die een computer vraagt. Kinderen die uit hun opvoeding niet of nauwelijks geconfronteerd worden met kunst zullen later ook moeilijker de stap nemen musea en galeries binnen te gaan. Dergelijke tentoonstellingen zullen ook in andere gemeenten worden gerealiseerd.

Tentoonstelling Kunst voor Kinderen in Pulchri Studio Den Haag.
'Tulpomanie', Marijke van Os. Foto Marijke van Os.

Scholenproject Kind en Kunstenaar. 'De paddestoel', Nel Lansink.

'Zielhuisjes', Auke Wassenaar. Foto's Paul van Goor.

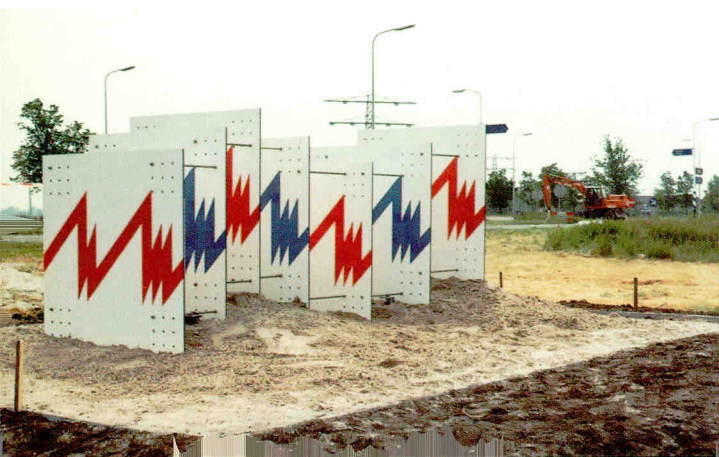
Scholenproject Kind en Kunstenaar

Op initiatief van de Stichting Kunstprojecten Sneek hebben de gemeenten Sneek en Wymbritseradiel een scholenproject uitgevoerd onder de titel 'Kind en Kunstenaar', dat heeft geresulteerd in een kunstroute in beide gemeenten. Het doel van het project is om kinderen kennis te laten nemen van de werkwijze van een kunstenaar bij het realiseren van een kunstwerk. Tevens is het de bedoeling de kinderen een daadwerkelijke rol te laten spelen bij de totstandkoming van een kunstwerk. Bij het project waren twaalf geselecteerde kunstenaars en evenveel basisscholen betrokken. Gelet op de voorbeeldfunctie van dit project – het kweken van betrokkenheid bij kunst – besloot het Cultuurfonds een bijdrage beschikbaar te stellen teneinde de honoraria ten behoeve van de kunstenaars te waarborgen. Inmiddels is een beeldverslag van dit project verschenen.

Europees Symposium van Archivarissen

Een bijdrage werd verstrekt ten behoeve van de organisatie van een Europees Symposium van Archivarissen in verband met het 100-jarige bestaan van de Vereniging van Archivarissen. Tijdens dit symposium, dat van 2 tot en met 5 oktober 1991 zal plaatsvinden, zal aandacht worden geschonken aan de functies van archieven en archiefdiensten op de verschillende overheidsniveaus. De vraag naar de cultuurhistorische identiteit van een plaats, een regio of een land vormt daarbij een benaderingswijze evenzeer als de vraag naar de gewenste kwaliteit van de informatie in de omgang tussen burger en bestuur.

Scholenproject Kind en Kunstenaar. 'Ritme', Cees Hollander.

'Hout in balans', Henk van Gerner. Foto's Paul van Goor.

Lesbrief kunstwerken Castricum

Het Cultuurfonds honoreerde een verzoek van het gemeentebestuur van Castricum en verleende subsidie in de drukkosten van een lesbrief, bestemd voor de leerlingen van het basis- en voortgezet onderwijs over kunstwerken die in Castricum op of aan de openbare weg zijn geplaatst.

Hierbij werd de kanttekening gemaakt dat het in principe om een lokaal gerichte aangelegenheid gaat, maar dat de lesbrief als pilot-project wel voor financiële ondersteuning in aanmerking komt. Het ligt in de bedoeling dat naar aanleiding van de lesbrief projecten in de scholen tot uitvoering worden gebracht, met medewerking van de sectie beeldende vorming van de Stichting Kunstzinnige Vorming te Castricum.

Stedencongres 1992

Op verzoek van de Universiteit van Amsterdam, Studierichting Geschiedenis, werd een bedrag beschikbaar gesteld ten behoeve van het Internationale Stedencongres 1992. In dat jaar is Nederland aan de beurt om de internationale Commissie voor Stedengeschiedenis te ontvangen. Deze commissie coördineert het onderzoek naar de geschiedenis van de stad in de middeleeuwen en pre-industriële tijd binnen Europa. De belangrijkste doelstelling van deze commissie, die in 1955 te Rome is opgericht, is het uitwisselen van informatie en het leggen van contacten tussen specialisten in de stedengeschiedenis. Het congresprogramma omvat onder meer excursies naar Schoonhoven, Nieuwpoort en Gouda.

Kunstproject 'De Zeven Linden', gemeente Avereest

Naar aanleiding van een plan van de toenmalige minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, de heer Brinkman, getiteld 'Meer doen met cultuur', is binnen de Scholengemeenschap voor MAVO-LTO 'De Zeven Linden' te Dedemsvaart het idee ontstaan om een klas leerlingen in samenwerking met een professioneel kunstenaar een kunstwerk te laten maken. Het plan is in het bijzonder gericht op het betrekken van meer jongeren bij cultuur, en omgekeerd, kunst en cultuur dichterbij jongeren te brengen.

Hoofddoel van het project is de attitude van leerlingen ten aanzien van kunst positief te beïnvloeden. Het betrekken van de jeugd bij het maken van een kunstwerk moet gegevens opleveren voor opdrachtgevers, zoals gemeentebesturen en bedrijven, tot het vervaardigen van kunstwerken. Niet zelden wordt er immers agressief gereageerd op in de openbare ruimte geplaatste kunstwerken. Uit preventief oogpunt is het van belang de jeugd uit de directe omgeving te betrekken bij de vervaardiging ervan.

Gelet op de positieve uitstraling van het project 'kunstbeleid in relatie tot het voorkomen van vandalisme', die uitvoerig zal worden beschreven in een boekwerk dat verspreid zal worden onder alle gemeentebesturen, scholen voor voortgezet onderwijs, kunstacademies en culturele raden, nam het Cultuurfonds de post 'verzending van de boekwerken' voor haar rekening.

Boek 'Pleinen van Nederland'

Een bijdrage werd beschikbaar gesteld ten behoeve van de productie van het boek 'Pleinen van Nederland'. In dit boek wordt gewezen op de overeenkomsten in ontstaan en ontwikkeling van verschillende pleinen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen typen die samen een coherente typologie vormen waarin de 200 meest bekende pleinen van Nederland een plaats vinden. Hoewel de uitgave een wetenschappelijke achtergrond heeft, is de tekst begrijpelijk en boeiend voor een breed publiek.

Affiche campagne Dag van de Kunstuitleen

In het kader van het 35-jarige bestaan van de Kunstuitleen in Nederland heeft de Federatie Kunstuitleen (FKU) in het najaar van 1990 enkele manifestaties georganiseerd.

De belangrijkste activiteit was de organisatie van de 'Dag van de Kunstuitleen' op 10 november jl. 42 instellingen voor kunstuitleen met 60 vestigingspunten verspreid over het hele land hielden die dag open huis. Om het publiek er op te wijzen dat de kunstuitleen 35 jaar bestaat en een open dag houdt is er een affichecampagne opgezet met als slogan: '35 jaar kunstuitleen in Nederland: uw museum thuis!'.

De affiches werden over het hele land gedistribueerd. Vanuit de gedachte dat voor veel gemeenten de kunstuitleen een van de weinig directe en zichtbare uitingen van cultuurbeleid is, die bijdraagt aan het verwezenlijken van doelstellingen als spreiding van beeldende kunst, marktverruiming, draagvlakverbreding en inkomensvorming van beeldende kunstenaars, besloot het bestuur een subsidie te verlenen om de affichecampagne te realiseren.

Affiche-ontwerp Wout de Vringer en Ben Faydherbe, Den Haag;
fotografie Madeleine ter Kuile, Amsterdam.

Poëzieproject Doe maar Dicht maar 1990

Conform het verzoek van de Directie Cultuur van de gemeente Groningen werd een bescheiden bedrag beschikbaar gesteld voor dit poëzieproject, waardoor middelbare scholieren meer vertrouwd worden gemaakt met poëzie aan de hand van speciaal hiervoor samengesteld lesmateriaal. Uiteindelijk is het de bedoeling dat de scholieren tot het zelf schrijven van gedichten komen. De gedichten die de scholieren aan de hand van dit lesmateriaal schrijven kunnen zij insturen naar Doe maar Dicht maar. Een deskundige jury selecteert de gedichten die in aanmerking komen voor een plaats in de jaarlijkse bundel Doe maar Dicht maar. Deze bundel is gepresenteerd tijdens een feestelijke slotmanifestatie op 16 november 1990 in de Groningse Stadsschouwburg.

Anko van der Woude (18)

BEDGENOOT

Je onyx' ogen en
je lichtbruine huid
Brachten mij al vroeg
van m'n stuk
Het warme begrip
dat zachte geluid
Bij jou te zijn, het
ultieme geluk
Ons afscheid was
dan ook te vroeg
Maar er werd
beslist: genoeg
Nooit zag ik je meer
Maar je blijft m'n enige
m'n liefste teddybeer

Julian Garcia (12)

DE METALEN POPPETJES

In het land van de metalen poppetjes
is de koningin van tin
en de rover van koper.
Maar wie is er dan van goud?
Nee fout,
de keizer is van ijzer
maar de zwerfer is van goud.

Onderzoek naar arbeidsvoorwaarden in musea

In veel musea die niet onder een gemeentelijke of rijksrechtspostie-regeling vallen en die hun arbeidsvoorwaarden zelf kunnen vaststellen, is behoefte aan materiaal om de toepassing van arbeidsvoorwaarden te vergelijken of te toetsen. Dat kan gaan over secundaire voorwaarden, zoals vakantiedagen, studiefaciliteiten of over salariëring.

De sectie management van de Nederlandse Museum Vereniging en het Landelijk Contact van Museumconsulenten hebben een voorstel gedaan voor een onderzoek dat moet uitmonden in een pakket met voorbeeldfuncties, salarisindicaties en voorbeelden van (secundaire) arbeidsvoorwaarden. Het pakket moet praktisch bruikbaar zijn en goedkoop verkrijgbaar worden gesteld. Het Cultuurfonds besloot de kosten voor het doen van dit onderzoek, met het resultaat waarvan veel musea, hun besturen en hun medewerkers gebaat zijn, gedeeltelijk voor zijn rekening te nemen.

Andere activiteiten

In 1988 besloot het bestuur elk jaar een werkbezoek te brengen aan een provincie ten einde zich nader te oriënteren op lokale culturele activiteiten. In 1988 en 1989 werden respectievelijk de provincies Drenthe en Zeeland bezocht. Op 17 en 18 oktober werd een werkbezoek aan de provincie Friesland gebracht.

Naast een gesprek tussen het bestuur en gemeentelijke vertegenwoordigers (met name portefeuillehouders cultuur) vond een gedachtenwisseling plaats met vertegenwoordigers van een aantal culturele organisaties uit de provincie Friesland met als thema 'structureel of incidenteel', waarbij o.a. ingegaan werd op de vraag hoe een overheid in haar beleid voldoende rekening kan houden met de flexibiliteit en veranderingen, eigen aan het culturele leven.

In het verslagjaar hebben twee stagiaires van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, Interfaculteit Culturele Bedrijfsvoering, bijdragen geleverd aan enkele projecten van de Stichting.

Van 1 februari tot 1 juni 1990 heeft mevrouw E. Huls een stage vervuld in het kader van het symposium straatmeubilair en heeft zij een onderzoek verricht naar het beleid van het Cultuurfonds in relatie tot statuten en criteria voor de toekenning van subsidie.

Van oktober 1990 tot en met januari 1991 heeft mevrouw D. Karis meegewerkt aan met name het project 'gemeentelijke kunstzinnige representatiegeschenken'.

Ten slotte

In dit verslagjaar werden circa 500 verzoeken om financiële steun voorgelegd die niet gehonoreerd konden worden omdat de activiteiten geen of onvoldoende relatie hadden met de gemeentelijke culturele sfeer in algemene zin.

De verantwoording van de diverse incidentele steunverleningen, die in 1990 in gang zijn gezet maar pas in de volgende jaren hun financiële beslag zullen krijgen, is mede opgenomen onder het hoofdstuk Projecten (pagina 18).

Erkentelijkheid wordt betuigd aan de directie van de N.V. Bank voor Nederlandsche Gemeenten die het Cultuurfonds financieel heeft gesteund en faciliteiten beschikbaar heeft gesteld ten behoeve van het secretariaat.

Het bestuur is veel dank verschuldigd aan degenen die desgevraagd bereid zijn met hun deskundigheid het werk van het fonds te ondersteunen, door zitting te nemen in werkgroepen en begeleidingscommissies of daaraan te adviseren.

Commissies en werkgroepen van het Cultuurfonds

Begeleidingscommissie muziekscholen

De heer jhr. mr. L.M. Michiels van Kessenich	bestuurslid Stichting Cultuurfonds, voorzitter tot eind oktober 1990
De heer M.A. van der Have	oud-bestuurslid Stichting Cultuurfonds, voorzitter per 1 november 1990
De heer A.F.L. Le Mat	directeur Stichting Streekmuziekschool Woerden
De heer A.J.M. Smeets	inspecteur Kunstzinnige Vorming Rotterdam
De heer J.T. Stam	directeur Algemene Muziekschool Zuid-Groningen, Stadskanaal
De heer F.H. Wolfkamp	directeur Conservatorium Alkmaar
De heer P.B. Bouman	secretaris

Begeleidingscommissie boek Otto Howen

De heer mr. F.G.A. Huber	voorzitter, oud-voorzitter van de Stichting Cultuurfonds
De heer drs. J.P.C.M. van Hoof	medewerker van de sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf
De heer drs. G.Th.M. Lemmens	directeur van het Nijmeegs Museum Commanderie van Sint-Jan
De heer drs. J.C.A. van Tatenhove	conservator tekeningen van het Prentenkabinet der Rijksuniversiteit te Leiden
De heer P.B. Bouman	secretaris

Werkgroep gemeentelijk beeldende kunstbeleid

De heer mr. H.W. Pannekoek	bestuurslid Stichting Cultuurfonds, voorzitter tot 1 januari 1991
De heer mr. S.J. Hartkamp	bestuurslid Stichting Cultuurfonds, voorzitter per 1 januari 1991
De heer drs. F.J.M. Bless	directeur Gemeentelijk Van Reekum Museum Apeldoorn
De heer drs. A.G.J. Entius	directeur Nederlands Literair Productiefonds Amsterdam
De heer drs. J.R.M. Magdelijns	hoofd afdeling monumentenzorg gemeente Deventer
De heer P.M. Martens	oud-rijksconsulent ministerie van Sociale Zaken
De heer J. Ritsema	burgemeester van Bergen (NH)
De heer P.B. Bouman	secretaris

vanuit de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten zijn de docenten de heren E. Alexander en P.J. Pennings afwisselend betrokken bij de diverse projecten van de werkgroep.

Beoordelingscommissie wetenschappelijke werkstukken

De heer prof. dr. P.B. Boorsma	hoogleraar in de openbare financiën aan de Universiteit Twente, voorzitter
De heer prof. dr. H.A. Brasz	emeritus hoogleraar bestuurskunde aan de Vrije Universiteit Amsterdam
De heer drs. J. Reehorst	oud-burgemeester van Haarlem
De heer P.B. Bouman	secretaris

Redactiecommissie boek straatmeubilair

De heer drs. J.R.M. Magdelijns	voorzitter, hoofd afdeling monumentenzorg gemeente Deventer
De heer E. Alexander	docent Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
De heer drs. F.J.M. Bless	directeur Gemeentelijk Van Reekum Museum Apeldoorn
Mevrouw drs. A. Ouwerkerk	directielid en docente kunstgeschiedenis en museumdocumentatie aan de Reinwardt Academie te Leiden
Mevrouw drs. A. Verver	eindredacteur, beleidsmedewerker cultuur provincie Overijssel
De heer P.B. Bouman	secretaris

De redactiecommissie werd terzijde gestaan door twee studenten van de Reinwardt Academie:

Mevrouw S.M. Post	assistentie illustratiemateriaal en samenstelling bibliografie
De heer M. Jansen	onderzoek ten behoeve van de video-productie 'Slechts op bezoek'

De tekstredactie en samenstelling van de index werd verzorgd door drs. W.S. Huberts, medewerker van de BNG.

Projectgroep kunstzinnige representatie geschenken

De heer drs. A.G.J. Entius	directeur Nederlands Literair Productiefonds Amsterdam, voorzitter
De heer P.M. Martens	oud-rijksconsulent ministerie van Sociale Zaken
De heer P.J. Pennings	directeur bureau Art & Policy Apeldoorn docent Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
De heer P.B. Bouman	secretaris

Balans per 31 december 1990

		31-12-1990	31-12-1989
Activa	NV Bank voor Nederlandsche Gemeenten:		
	Depositorekening	725.000	650.000
	Rekening-courant	45.580	86.813
		<hr/>	<hr/>
		770.580	736.813
	Te vorderen interest	23.515	22.099
	Debiteuren	977	2.652
		<hr/>	<hr/>
		795.072	761.564

Rekening van baten en lasten over 1990

		1990	1989
Baten	Bijdrage NV Bank voor Nederlandsche Gemeenten	450.000	450.000
	Interest depositorekening en onderhandse lening u/g	43.582	44.369
	Interest rekening-courant	2.845	1.628
	Vrijgevallen voorziening projecten	–	20.000
	Opbrengst verkoop boeken	5.900	4.874
	Diverse opbrengsten	28	–
	Nadelig saldo	–	149.743
		<hr/>	<hr/>
		502.355	670.614

		31-12-1990	31-12-1989
Passiva	Vermogen	253.798	182.133
	Voorziening projecten	533.891	575.685
	Crediteuren	7.383	3.746
		795.072	761.564

		1990	1989
Lasten	Dotatie voorziening projecten	360.978	604.848
	Algemene kosten	69.712	65.766
	Voordelig saldo	71.665	–
		502.355	670.614

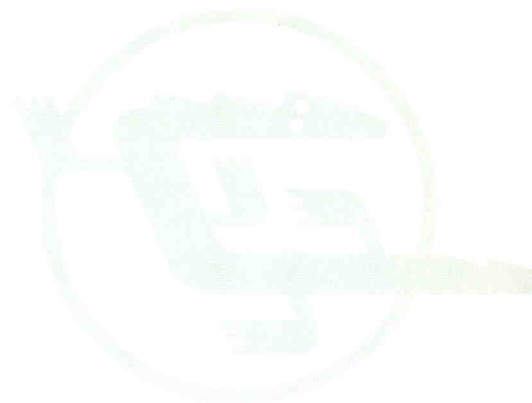
Projecten

Projectnaam

	Ontmoetingsproject muziekscholen Premietoekenning werkstukken Stimuleren gemeentelijk beeldende kunstbeleid
Incidentele steunverleningen	
In 1986 reeds bekende projecten:	Een generaal tekent Nederland Biografie en catalogus van het Nederlandse werk van Otto Howen (1774-1848) Historische vestingwerken Noord-Brabant Historische vestingwerken Limburg Zeeuws steunpunt
In 1987 reeds bekende projecten:	Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis
In 1988 reeds bekende projecten:	Archiefconservering
In 1989 reeds bekende projecten:	Federatie van Streektaalorganisaties in het Nedersaksisch Taalgebied SONT) Theaterfestival Enschede Voetbalvandalisme (Fanclub MVV Angel-Side) Publikatie rond Emanuel Boekman Diverse projecten
Nieuwe projecten:	Onderzoek Boekmanstichting inzake relatie tussen bedrijfsleven, gemeenten en beeldende kunst Publikatie beeldende kunstbeleid Leeuwarden Poëzieproject Doe maar Dicht maar 1990 Lustrumfeest Federatie van Musea Stedencongres 1992 Boek 'Pleinen van Nederland' Videofilm Dans Scholenproject Kind en Kunstenaar Kunstproject De Zeven Linden, gemeente Avereest Tentoonstelling Kunst voor Kinderen, Stichting Art-O-Fanti Onderzoek naar arbeidsvoorwaarden in musea Affiche campagne Dag van de Kunstuitleen Europees Symposium van Archivarissen Lesbrief kunstwerken Castricum

---

Voorziening 1-1-1990	Uitgaven 1990	Dotatie/vrijval voorziening	Voorziening 31-12-1990
80.000	57.400	59.400	82.000
80.000	66.831	31.831	45.000
87.000	128.881	96.881	55.000
113.000	176	12.176	125.000
2.500	–	–	2.500
2.500	–	–	2.500
4.500	–	–	4.500
131.050	46.610	–	84.440
7.500	–	–	7.500
5.000	–	–	5.000
15.000	15.000	–	–
1.300	–	–	1.300
1.060	1.060	–	–
45.275	45.744	469	–
–	–	25.000	25.000
–	–	7.500	7.500
–	–	500	500
–	2.500	2.500	–
–	–	10.000	10.000
–	–	2.886	2.886
–	–	8.265	8.265
–	16.000	16.000	–
–	8.820	8.820	–
–	3.750	3.750	–
–	–	20.000	20.000
–	10.000	10.000	–
–	–	25.000	25.000
–	–	20.000	20.000
Dotatie		360.978	
vrijval		–	
575.685	402.772	360.978	533.891

Bijlage jaarverslag

Sinds 1977 zijn in de verslagen van de Stichting Cultuurfonds bijlagen opgenomen, waarin onderwerpen worden behandeld die van algemeen gemeentelijk cultureel belang mogen worden geacht. Bij dit jaarverslag is een artikel gevoegd over de openbare ruimte van de hand van Rainer Bullhorst, architect. Het artikel is een bewerking van de door hem tijdens het symposium over straatmeubilair (Deventer, 5 april 1990) uitgesproken lezing.

Overzicht bijlagen jaarverslag

- Kunstuitleen waarheen?, drs. J. Walter, 1977.
- Het muziekonderwijs in Nederland, dr. J. Daniskas en A.J.M. Smeets, 1978.
- Kunstzinnige vorming in Nederland, drs. C.J. Post, 1980
- Het veel geroemde en vaak verguisde orkestbestel, mr. P. van den Bos, 1981.
- Het Gemeentekrediet van België en zijn cultuurbeleid, Camille Swinnen, 1982.
- Ruilen van BKR-werken tussen gemeenten, drs. J.M.J.G. Zoontjens, 1983.
- Musea, de traditie van de vernieuwing, drs. P.J.A. van Mensch, 1984.
- De gemeente en de beeldende kunst, C.J. de Ronde, 1986.
- Gemeenten en archeologie, J.G.M. Kistemaker, 1987.
- Kunst=Zinnige representatie, G.J.A. Mennen en M.M. Sijnesael, 1988 (seperaat verkrijgbaar).
- Buurtproject Hoorn-Noord. Sociale vernieuwing avant la lettre, C.J. Fock en H. Verschoor, 1989.

Publikaties

Te bestellen bij het secretariaat

- De groene stad, een historische studie over de groenvoorziening in de Nederlandse stad, M. van Rooijen, 1984.
- Een museum met opzet, met opzet een museum, M. Tijmes en P. Nieuwboer, 1985.
- De kunst van het ruilen, E. Boshart en W. van Brunshot, 1985.
- Ware vriendschap is wederzijds, onderzoek naar het functioneren van vriendenkringen van musea in Nederland, H. Brugman en M. Vernoy, 1989.
- Een generaal tekent Nederland, biografie en catalogus van het Nederlandse werk van Otto Howen (1774-1848), 1991.

Van de publikaties die in de periode 1970-1984 door de Stichting Cultuurfonds van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten uitgegeven werden, is op aanvraag een overzicht verkrijgbaar bij het secretariaat.

Te bestellen bij de Uitgeverij van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Nassaulaan 12, 2514 JS 's-Gravenhage

- Raadhuis-spreuken. Spreuken en bouwopschriften van Nederlandse raadhuisen verzameld en bewerkt door mr. H.E. Phaff, 1983.
- Plaatselijke bestuurlijke ontwikkelingen 1600-1980, een historisch-bestuurskundig onderzoek in vier Noordhollandse gemeenten, J.C. Raadschelders, 1990.
- Het staat op straat, straatmeubilair in Nederland, eindredactie A. Verver, 1990. Over dit onderwerp is tevens een videofilm uitgebracht getiteld: 'Slechts op bezoek; een beeldverhaal over steden en straatmeubilair'.

De Stichting Cultuurfonds van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten heeft ter bevordering van studies van algemeen belang voor het gemeentewezen sinds 1977 jaarlijks de gelegenheid

opengesteld tot het verkrijgen van premies voor wetenschappelijke werkstukken, welke het resultaat zijn van deze studies. In deze scriptiereeks verschenen:

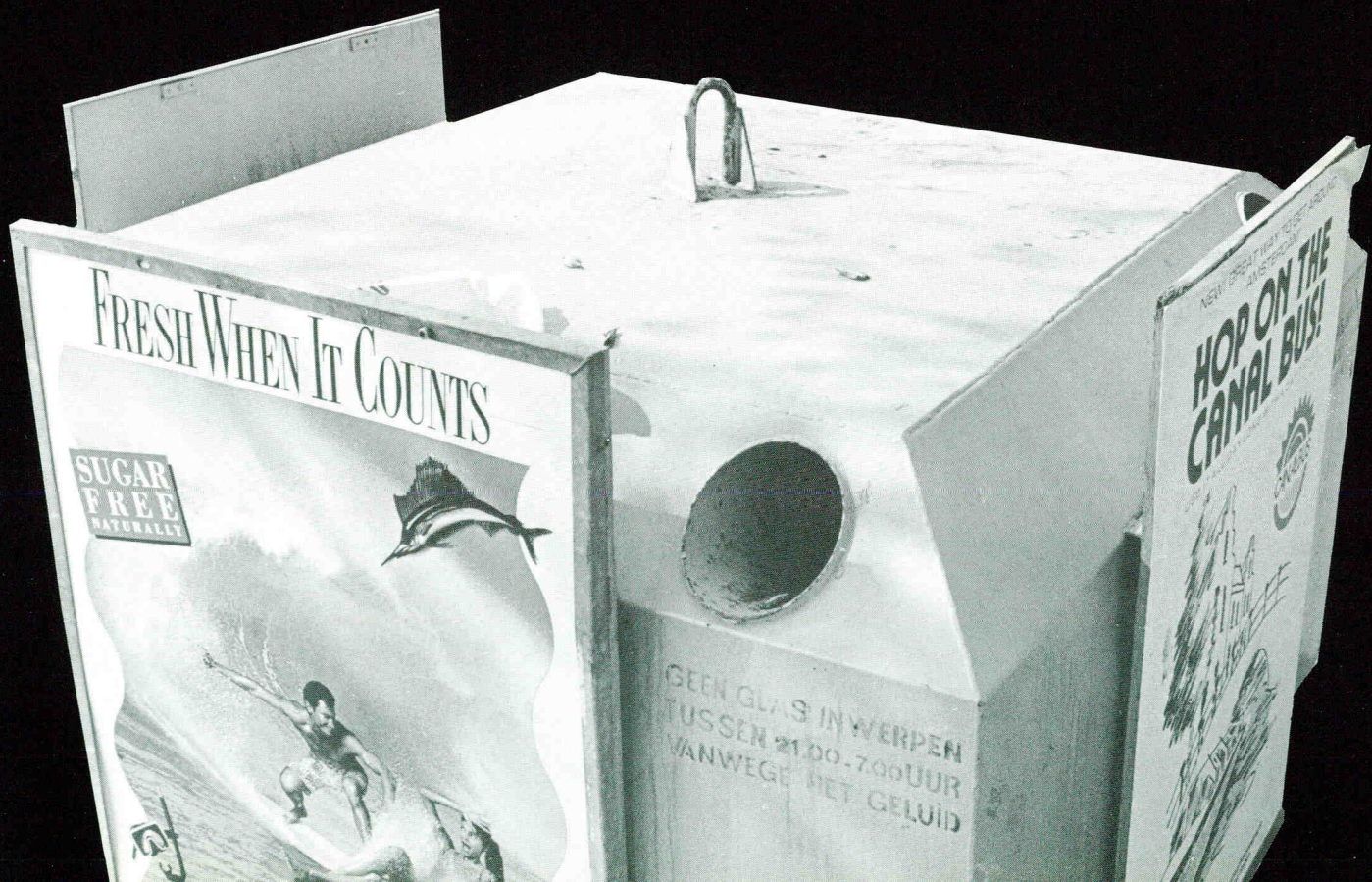
Te bestellen bij de Uitgeverij van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Nassaulaan 12, 2514 JS 's-Gravenhage

- Recallrecht in het licht van de representatie, A.C.P. van den Broek, 1978.
- Enige privaatrechtelijke aspecten van de gemeentelijke onroerend-goedbelasting, J.P. Kruimel, 1978.
- De inrichting van de gemeentebegroting, G.J. Bakker, 1979.
- Complementair bestuur en planning, F.M.J. Hendrickx, 1979.
- Woningdifferentiatie en stadsvernieuwing in Amsterdam, H.Q. Meijer, 1979.
- Besluitvormingsprocedures bij de stadsvernieuwing, F.A.M. van der Ham, 1979.
- Wonen tussen wal en schip, H. van der Logt-Ebberink, 1980.
- Onroerend-goedbelastingen, W.M. Bots en A.G.P.M. Maas, 1981.
- Deeltijdarbeid; een probleem voor de organisatie?, L.J. van der Have, R.A. van Mill en G.K.W.F. de Vaynes van Brakell Buys, 1981.
- Schadevergoeding ter zake van een beschikking, W.J.A. Vellekoop, 1981.
- Iedereen kan met stenen gooien, G.J. de Vries, 1982.
- Specifieke uitkeringen en de financiële zelfstandigheid van de gemeenten, J.L.M. van Wesemael, 1982.
- Het karakter van openbaarheid, F. Suurmond, 1983.
- Het bestemmingsplan en de zones van de Wet geluidhinder, A.B. Dalmijn, 1983.
- Flexibiliteit van uitgaven en de gemeentelijke bezuinigingsstrategieën, G. Willering, 1984.
- Onderzoek in het gemeentelijk spanningsveld, A.J. Ham, 1984.
- De provinciale aanwijzing, N. Rigter, 1984.
- Globaal bestemmingsplan en objectieve begrenzing, J.J. Driessen, 1985.
- Machine of machinatie? De reorganisatie van het binnenlands bestuur, 1969-1983, P.W. Tops, 1985.
- De gemeentelijke grondexploitatie, J.H.A.A. Prins, 1985.
- De gemeentelijke autonomie: woorden maar geen daden? S. Poels, 1986.
- Gemeentegrenzen in Nederland, een verkenning met aanbevelingen voor beleid, F.T.H. Stein, 1986.
- Driehoeksoverleg, noodzakelijk forum voor een evenwichtig politiebeleid, H.F.M. Bouwmeister, 1986.
- De Wet der gemeenschappelijke regelingen: een oplossing voor de regionale problematiek?, K.I. van der Top, 1986.
- Gemeentelijke woningbedrijven: opheffen of handhaven – een politieke keuze, P.J. Nagel, 1986.
- Gemeentelijke eigen inkomsten en herindeling, A.G.H.J. de Jong, 1987.
- Kan een gemeente failliet worden verklaard?, I.P. de Groot, 1987.
- De leefmilieuverordening, B.A.P.M. Achterbergh, 1987.
- De gemeentesecretaris: zijn benoeming en positie in politiek perspectief, G.C. Weststeijn, 1988.
- Administratief beroep en administratieve rechtspraak in de Wet op het basisonderwijs, W.M.B. Elferink, 1988.
- Normering van nutsbedrijfs winst; winstpunt?, J.A.M. Baake, 1988.
- Financieringsgedrag lagere overheid: falen van regulering, Th. Lieverse en B. Steiner, 1988.
- Kostenverschillen bij waterleidingbedrijven. Een toepassing van de Property rightsbenadering bij de verklaring van kostenverschillen bij Nederlandse waterleidingbedrijven, J.H. Lindenbergh, 1989.
- Het preventief en positief toezicht op het gemeentebestuur, G. Annink, 1989.
- Schilderswijk: voorstel voor een bedrijfsvriendelijke aanpak in de stadsvernieuwing, H.W. de Wolff, 1989.
- Verwaarlozing. Een kwalitatief onderzoek naar de afhandeling, V. Kennis, Th.M.H. van der Velden en F.C.P.P. Spierings, 1989.
- Omgaan met planschadeverzoeken, P.L.J. Verhoef, 1990.
- Flexibele arbeidsrelaties bij gemeenten, A.A. van Alten, 1990.
- De centrumfunctie van gemeenten, C. Liberton, 1990.
- Het lange-termijn financieringsgedrag van gemeenten, A.D. Kraak, 1990.
- Het spontane schorsings- en het spontane vernietigingsrecht van de Kroon krachtens de provincie- en gemeentewet, A.M.J. van Wijck, 1991.
- Procesrechtelijke kritiek op het nieuwe verhaalsrecht in de ABW, P.N. van Schaik, 1991.

De volgende uitgaven werden door de Stichting Cultuurfonds van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten financieel ondersteund.

Van de publikaties die in de periode 1970-1984 financieel werden ondersteund is op aanvraag een overzicht verkrijgbaar bij het secretariaat.

- Gemeentelijke uitgaven voor kunsttieleen, 1984.
- Gemeentelijke uitgaven voor monumentenzorg, 1985.
(derde en vierde publikatie in de reeks over gemeentelijke uitgaven op het beleidsterrein welzijn) Uitgave VNG.
- Met zicht op zee. Tweehonderd jaar bouwen aan badplaatsen in Nederland, België en Duitsland, 1985.
- De ideologie van een stadsregering. Het 18e-eeuwse allegorische decoratieprogramma van het Goese stadhuis, 1984.
- Vandalisme, verveling of verzet? 1985. Uitgave Tijdschrift Jeugd en Samenleving.
- Onder regenten. De elite in een Hollandse stad Hoorn 1700-1780, dr. L. Kooijmans, 1985. Uitgave Hollandse Historische Reeks.
- Met goed fatsoen. De elite in een Hollandse stad Gouda 1700-1780, dr. J.J. de Jong. Uitgave Hollandse Historische Reeks.
- Gezeten burgers. De elite in een Hollandse stad Leiden 1700-1780, dr. M. Prak. Uitgave Hollandse Historische Reeks.
- Meepraten over de toekomst van de monumentenzorg, Nico Nelissen en Ben Verfürden, 1985. Uitgave KU Nijmegen en REG Nijmegen.
- Stadsvernieuwing en economische recessie, Ria Hilhorst en Nico Nelissen, 1985. Uitgave KU Nijmegen en REG Nijmegen.
- Algemeen uitbreidingsplan van Amsterdam, 1985. Uitgave Amsterdamse raad voor de stedenbouw.
- Metamorfose van een winkelstraat, 1985. Reconstructie van de Stationstraat in Oosterwolde, gemeente Ooststellingwerf.
- Van Voorburg tot Triowijk; architectuur en stedenbouw rond 1900, diverse auteurs, 1985. Uitgave m.m.v. het museum Elisabeth-weeshuis te Culemborg en het streekarchivariaat Tiel-Buren-Culemborg.
- Parkideeën en parkplannen, 1986. Uitgave Nederlandse vereniging voor tuinarchitectuur BNT.
- Sloop of hergebruik, 1986. Uitgave Landelijk Ondersteuningsinstituut Kunstzinnige Vorming (LOKV).
- De stad als museum, 1986. Gezamenlijke uitgave van de Stichting JA vormgevers te Tilburg en de Stichting Wonen te Amsterdam.
- Schutters in Holland, kracht en zenuwen van de stad, 1987. Uitgave Frans Halsmuseum Haarlem.
- De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek; Hollands krediet en de smalle marges voor een nieuw beleid (1795-1801), 1988. Uitgave Stichting Hollandse Historische Reeks.
- Waar legwerk hangt, 1988. Uitgave Canaletto, Alphen aan den Rijn.
- St. Nicolaas in de Nederlanden, 1988. Uitgave Museum van Gerwen-Lemmens, Valkenswaard.
- Strafrecht en criminaliteit, 1988.
- Materiële cultuur: huisraad, kleding en bedrijfs gereedschap, 1988.
- Historische geografie: landschap en nederzetting, 1989.
- Stads geschiedenis, 1989.
Deze uitgaven zijn als delen 1 t/m 4 verschenen in de reeks Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis. Uitgave De Walburg Pers Zutphen.
- Spiegel der Zeilvaart, 13e jaargang, nr.6, augustus 1989. Uitgave Stichting Spiegel der Zeilvaart.
- Pleinen van Nederland, Ben de Vries, 1990. Uitgave Stichting Matrijs Utrecht.
- Doe maar Dicht maar, 1990. Gedichten van middelbare scholieren. Uitgave Stichting Uitgeverij Xeno Groningen.

1 + 2 Gemeentegiro-bussen. Architect Anton Kurvers, afdeling Bouwwerken dienst der Publieke Werken Amsterdam, 1919 en 1922. Foto's Gemeentearchief Amsterdam.

3 Het Combinatiegebouw op het Weesperplein in Amsterdam. Architect P.L. Marnette, afdeling Bouwwerken dienst der Publieke Werken, 1925. Foto Gemeentearchief Amsterdam.

Het gebouw was een combinatie van wachtruimte voor de tram, een kiosk, toiletten, telefooncel en een ruimte voor de opzichteres.

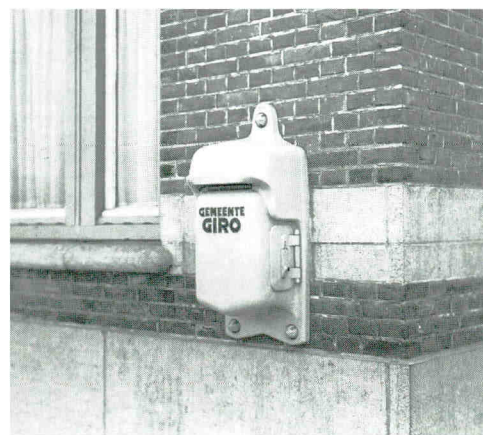
4 Modellen voor gietijzeren lantaarnpalen. Catalogus IJzergieterij L.J. Enthoven & Co Den Haag ± 1870.

Afgebeeld is o.a. het type 'Haags model' (1107). Gemeentearchief Den Haag.

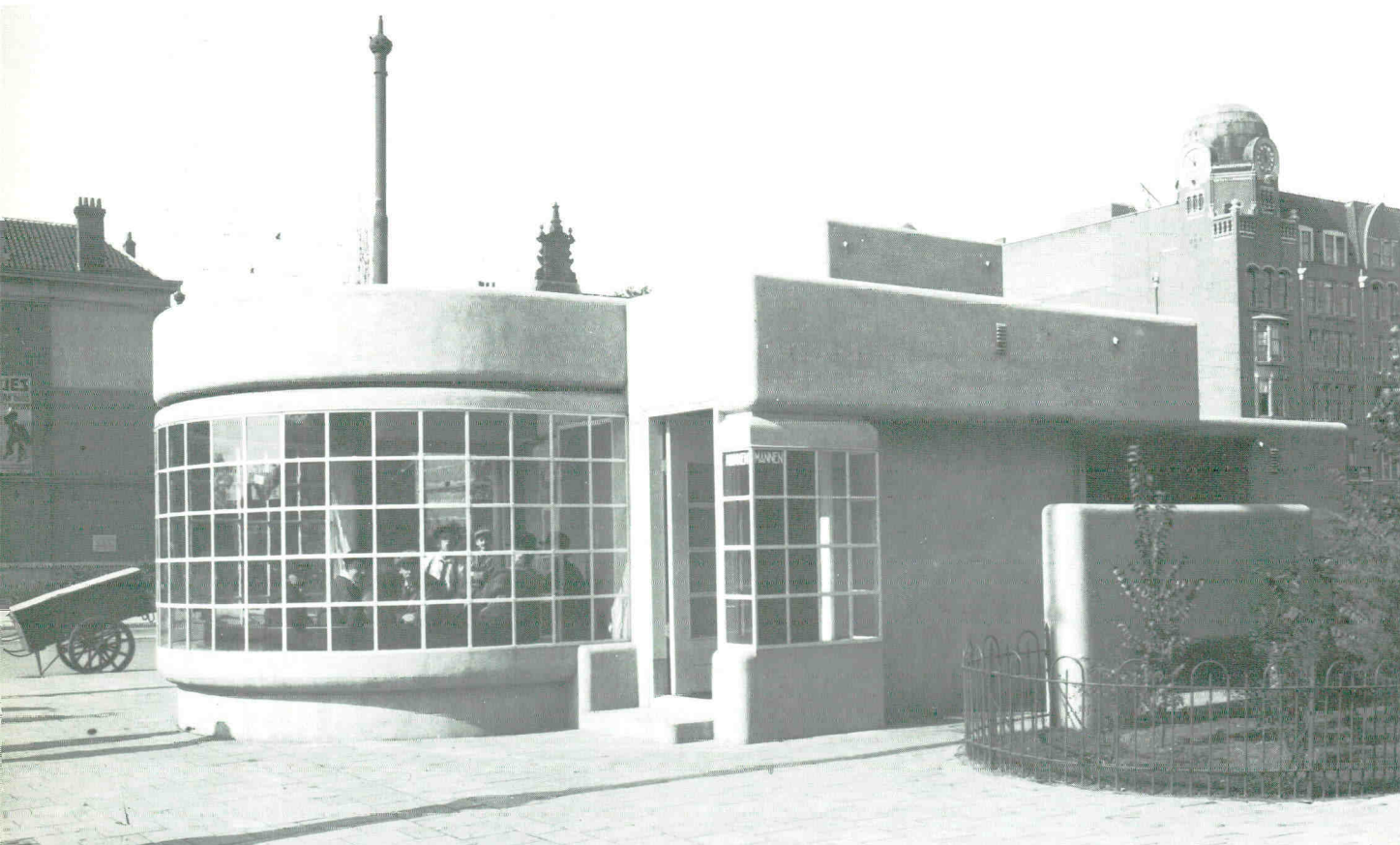
1

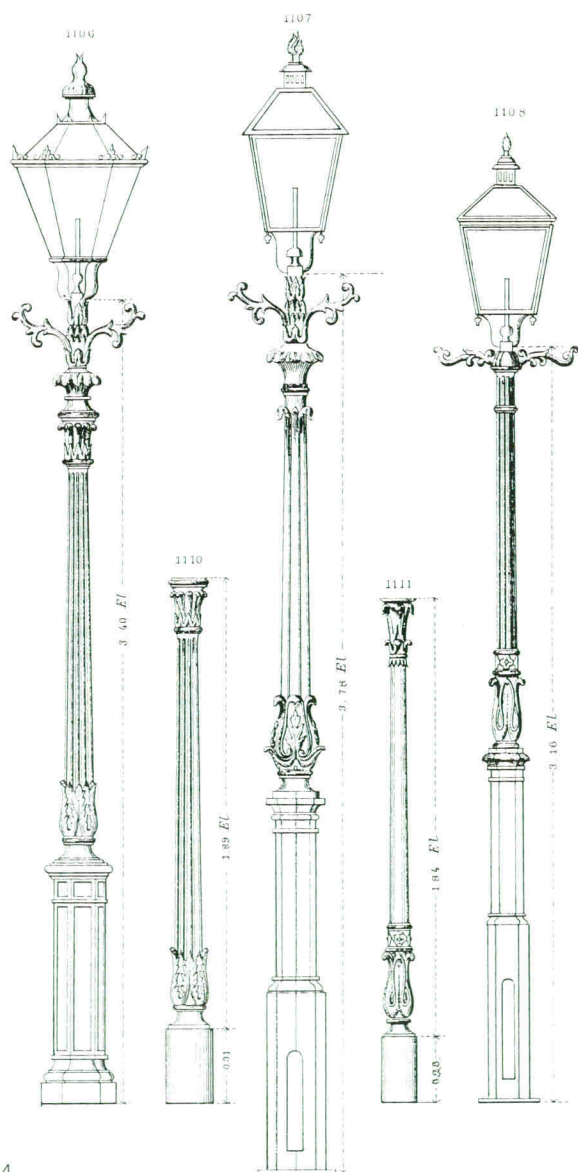

2

3

Als dienstverlener treedt de overheid niet meer op. Lange tijd was het een vanzelfsprekend gebruik dat zij in ruil voor belastingpenningen van haar burgers eenvoudige tegenprestaties leverde, zoals de straat schoonhouden en verlichten of huisvuil ophalen. Voor enkele faciliteiten verzon de overheid naast verschillende vormen van belasting extra heffingen, voor andere ging zij met de commercie een huwelijk aan en noemde dat – geheel in de lijn van moderne samenlevingsverbanden en terminologieën – Public Private Partnership. Een zeer ongeëmancipeerd stel overigens, overheid en commercie. Meteen werd duidelijk wie de broek aan heeft. Na aanvankelijke avances liepen beide nog hand in hand, al snel onttaarde de ogenschijnlijke verliefdheid in prostitutie. De overheid verkwanselde haar meest waardevolle bezittingen aan de commercie, ooit haar minnaar maar nu haar souteneur.

Ten aanzien van de wederzijdse bevoegdheden vallen onmiddellijk enkele emancipatoire ongerechtigheden op. 'Private' betaalt en bepaalt, 'public' gedooft. Een uiterst ongelijkwaardige relatie. Bij het eerste lustrum van de Public Private Partnership-constructie mag de overheid als symbolisch cadeau van de middenstand rekenen op een beeldje van een jaknikker.

Tot in het midden van de vorige eeuw werd de openbare ruimte hoofdzakelijk bepaald door gevels van gebouwen, beplanting en bestrating. De overige inrichting bestond voornamelijk uit enkele lantaarnpalen.

Na de industriële revolutie nam het aantal elementen gestaag toe. Trein en automobiel brachten waarschuwings- en verkeersborden met zich mee. De PTT zorgde voor brievenbus en telefooncel. En nu, anno 1991, telt een lijst met straatmeubilair meer dan honderd verschillende soorten.

Niet alleen de verscheidenheid veranderde in de loop der decennia, ook de functie onderging een metamorfose, vooral in de tachtiger jaren. Aan de eerste straalementen werd een puur dienstverlenende functie toebedeeld: zij gaven de weg aan, zorgden voor kunstlicht bij avond, waarschuwden op een spoorwegovergang voor een naderende trein, verzamelden poststukken of afval.

Deze eenduidigheid behoort voorgoed tot het verleden.

Aan de eerste straalementen werd ook zorgvuldig vorm gegeven, niet alleen door architecten en werktuigbouwkundigen, maar ook door kunstenaars. Daarbij zochten zij vanzelfsprekend naar onderlinge samenhang of relatie met de omgeving. De gemeente-giروبussen uit de tijd van de Amsterdamse School kenden morfologische verwantschap met de gebouwen uit diezelfde tijd. De in het huidige stadsbeeld nog steeds vertrouwde, in de loop der jaren meerdere malen gewijzigde telefooncellen van Brinkman en Van der Vlugt ademen eenzelfde zakelijke detaillering als beider architectonisch werk. Functie, materiaal en vormgeving gingen hand in hand.

5 Telefooncel ontworpen door J.A. Brinkman en L.C. van der Vlugt, 1931. Koninklijke PTT Nederland NV.

6 'Billboards', Almere. Foto Bart Sorgedragter.

5

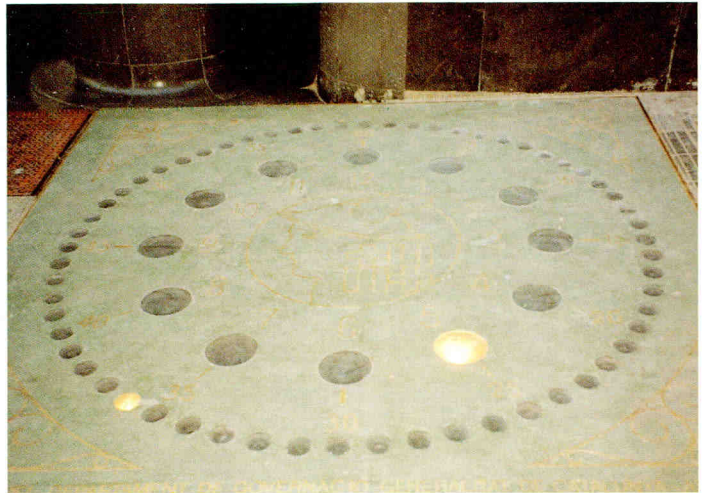
Aan de oorspronkelijke gebruiks- en randvoorwaarden voegde men er later twee toe: vandalisbestendigheid en reclameboodschappen-drager. Het stadsbeeld wordt niet meer door gevels van gebouwen, beplanting en bestrating bepaald, maar door alle commerciële geschreeuw ervoor. Of zoals Wim Kan een toneelstuk recenseerde: 'De decors waren mooi, maar de acteurs gingen er telkens voor staan'. Op de beeldbuis mag geen aandacht worden gevraagd voor rookwaren en alcoholische dranken. Voorbehoedmiddelen mochten ook lange tijd niet van de STER, maar sinds het gebruik daarvan gunstige gevolgen heeft voor de volksgezondheid is dat taboe opgeheven. Een mentaliteitsverandering uit noodzaak. Zo ging het ook met het straatmeubel. De vaak mooi vormgegeven peperbussen, promotiecilinders met gietijzeren ornament, konden al lang niet meer voldoen aan de ruimtelijke behoefte van adverteerders. Ook bleken zij onderhoudsgevoelig, om welke reden een reclame-expert dergelijke zuilen in Parijs nog wel in art deco vormgeving exploiteert, maar het groene gietijzer heeft vervangen door kunststof. Fonetisch toeval, de firma heet Decaux. Deze zelfde firma heeft ontdekt dat elk straatmeubilair een potentiële drager voor reclameboodschappen is. Enkele bedrijven zoeken zelfs geen object meer met eventuele gebruiksmogelijkheden om hun reclame op te plakken, maar plaatsen speciaal voor dat doel ontworpen sandwichborden of een technisch geavanceerde variant daarop – de mupi – in het stadsbeeld. Zoveel zelfs dat men door de bomen het bos niet meer ziet. Mupi is een afkorting van Mobilier Urbain pour Publicité et Information. De genormaliseerde afmeting van het zogenaamde reclamecaisson bedraagt ongeveer 1.30 × 1.80 m, Nog groter zijn de billboards, namelijk ongeveer 2.50 × 3.50 m, ofwel het oppervlak van een kinderslaapkamer. Dermate volumineuze elementen vallen nauwelijks nog onder de fysiologische noemer meubilair en hebben geen dienende functie. Al te vaak zwichten gemeenten voor extra inkomsten uit dergelijke initiatieven en verontschuldigen zich met de

6

7 Klok in de bestrating van een trottoir in Barcelona. In een binnenring van twaalf glazen schijven geeft een oplichtende lamp de uren aan, in een krans van zestig kleinere schijfjes verspringt het licht eenmaal per minuut, zodat exact de tijd afgelezen kan worden.

8 Een gecombineerde lantaarn aan de Ramblas in Barcelona. Een in een rij met bomen en tussen incidenteel straatmeubilair geplaatste bronzen paal draagt twee armaturen met indirect licht aan het voetgangersgebied en één met direct licht op grotere hoogte boven de rijbaan. Zowel aan de vormgeving is zorg besteed als aan het verschil in sfeer en functie. Foto's Elisabeth Blok.

7

dooddoener dat reclame niet meer uit het dagelijks leven is weg te denken. Daar waar gemeentebesturen eisen stellen aan de vormgevingskwaliteiten van winkelpuien, trafopuizen, serres en dakkapellen, attributen die vaak zorgvuldig ontworpen zijn, tolereren zij klakkeloos visuele obstakels als billboards, niet door getalenteerde architecten bedacht, maar op de meest grove manier in elkaar geprutst. Onder het motto 'waar een wil is, is een billboard weg' heeft de Haagse welstandscommissie een actie gestart die uiteindelijk in maart vorig jaar tot het besluit van het College van Burgemeester en Wethouders heeft geleid geen commerciële reclamedragers als mupi's en billboards meer te plaatsen. Alle reeds illegaal geplaatste borden zijn inmiddels verwijderd. Een behoorlijke tegenvaller voor één der landelijke exploitanten, die niet zo lang geleden in paginagrote krantenadvertenties nog beweerde 'voldoende bereik te realiseren in Rotterdam en Den Haag'. Zeker nu de Arob-rechter een ander exploitant, die tegen het Haagse beleid bezwaar had aangetekend in het ongelijk heeft gesteld. In tegenstelling tot Amsterdam heeft de residentie geen coördinator straatmeubilair. Terwijl zijn opdracht luidde een vooropgesteld aantal mupi's etcetera zo goed mogelijk over de stad te verspreiden, heeft de Haagse welstandscommissie criteria aan het gemeentebestuur aangeboden, waaraan dergelijke promotieobjecten in elk geval moeten voldoen. Deze criteria zijn vastgelegd in een notitie die moet leiden tot een opnieuw geformuleerd reclamebeleid. Een conclusie daaruit is dat op sommige plekken met bijzondere historische of ruimtelijke kwaliteiten in het geheel geen reclame zal worden toegestaan. De zorg voor stadsmeubilair en inrichting van de openbare ruimte neemt overal in de wereld toe. Koploper bij deze positieve ontwikkeling is Barcelona. Reeds lang voordat de Catalaanse metropool werd aangewezen als organisator voor de komende Olympische Spelen hadden architecten en stedenbouwers de politici daar het belang van een goed ingerichte buitenruimte duidelijk gemaakt. Met de voorbereiding van 1992 kwam dit proces in een stroomversnelling. Wie zich het behoorlijk verwaarloosde Barcelona uit de zeventiger jaren nog herinnert, herkent het na een geweldige metamorfose nauwelijks meer. Gelukkig hebben ontwerpers en bestuurders bij deze gedaantewisseling hun toevlucht niet alleen gezocht in goed vormgegeven straatmeubilair. De ingrepen strekken zich uit tot de stedenbouwkundige schaal. Men schroomde niet door sloop van meerdere panden of zelfs hele blokken, nieuwe pleinen en

8

9

10

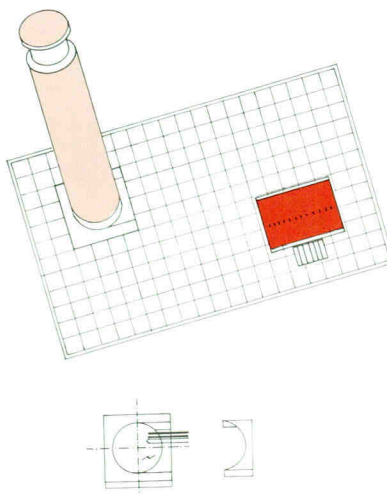
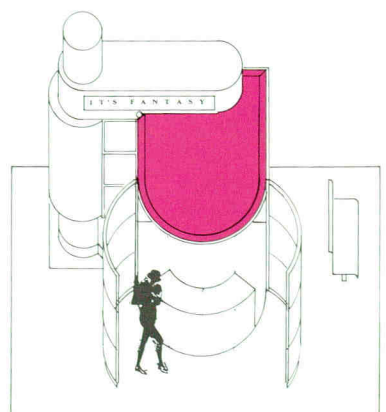
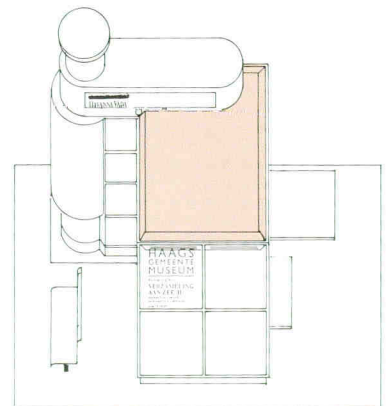
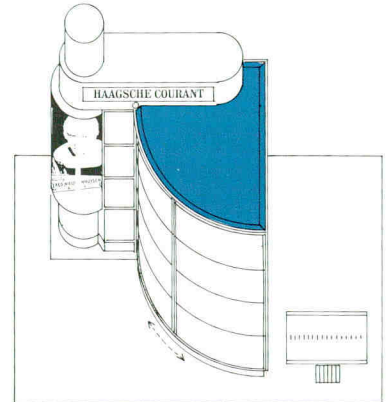
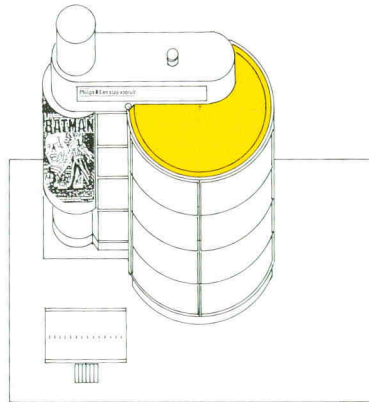
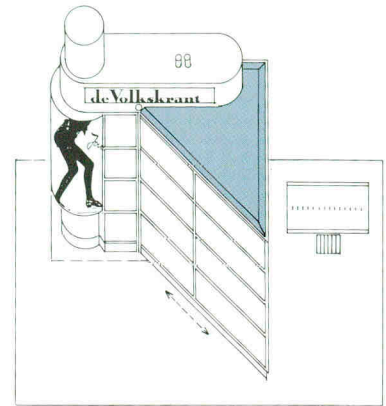
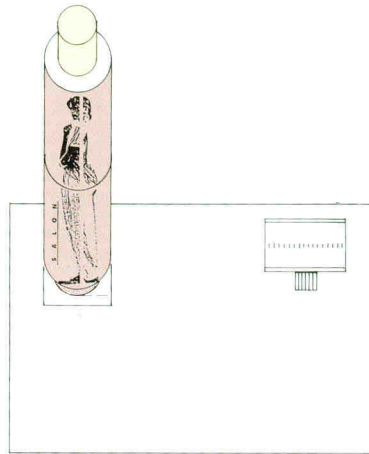
wandelpromenades te creëren. Onder de geestdriftige leiding van architect Oriol Bohigas werden oude pleinen hersteld of verbeterd door ze eerst letterlijk op te schonen en vervolgens nieuw aan te kleden. Hierbij kreeg en krijgt ook het groen en de beeldende kunst alle aandacht. Integratie van elementen en disciplines moet tot een nieuwe eenheid en identiteit leiden. In tegenstelling tot de Nederlandse werkwijze, waar de inrichting van de openbare ruimte ligt bij de verschillende gemeentelijke diensten besteedde Bohigas het werk hoofdzakelijk uit aan architecten, stedenbouwers of kunstenaars, soms met enige reputatie op hun vakgebied, maar vaak ook betrekkelijk onervaren en daardoor nog niet in procedures en routines vastgeroest.

Behalve van overheidswege komen ontwerp opdrachten voor straatmeubilair ook vanuit het bedrijfsleven. Escofet, een fabrikant van straattegels, nodigde enkele architecten uit om een collectie zitelementen te ontwerpen. Barcelona is ooit, evenals Den Haag door de Franse maatschappij Publex benaderd om een abri met reclamecaisson te mogen plaatsen. Het Franse ontwerp werd afgewezen en vervolgens schreef men een prijsvraag uit om tot een specifiek Barcelonees ontwerp te komen. Deze competitie heeft een winnaar opgeleverd en het bushuisje met een roestvaststalen buizenconstructie en een geel dak wordt inmiddels geproduceerd. Toen Den Haag overstelpt werd met goedbedoelde initiatieven om gratis tram- en bushaltes te installeren uitte de toenmalige welstandscommissie haar bedenkingen ten aanzien van de voorgestelde ontwerpen. Het ging immers nauwelijks om halteplaatsen met ondergeschikte ruimte voor reclame, maar meer om reclamedragers die hun bestaan legitimeerden door de aangeplakte functie van abri. Een suggestie van de commissie om een meervoudige opdracht uit te schrijven haalde het om redenen van tijd en geld niet. Wel werd uit de lijst van geselecteerde ontwerpers er één rechtstreeks belast met het ontwikkelen van een Haagse halte. Met de hete adem van de commerciële confectie-ontwerpers in hun nek ontwierpen de Amsterdamse hoogleraar Moshé Zwarts en zijn compagnon Rein Jansma in korte tijd een door iedereen aanvaard model, waarin de commercie nog steeds een prominente plaats inneemt, zowel in volume als ook technische uitvoering. Het prototype werd algemeen gewaardeerd vanwege zijn hoge transparantie, verfijnde constructie en grote eenheid in materiaal en detail. Daarvan wijkt het produktiemodel echter belangrijk af. De oorspronkelijk metalen zitkuipjes zijn vervangen door goedkopere plastic standaardelementen. Het in eerste instantie bijna zwevend voorgestelde reclame-

caisson staat nu op een 'klompvoet' op het trottoir en de noodzakelijke vervoersinformatie, ooit als zeefdruk op een glazen plaat en daardoor geheel in overeenstemming met het streven naar een zo groot mogelijk doorzicht bedoeld, is nu gevat in een zware metalen lijst met daarbinnen nog een vet kader en gedrukt op een ondoorzichtige folie. Van die abri zijn er inmiddels 800 geplaatst. Of deze halte een typisch Haagse zal worden moet de tijd leren. Een ander Haags straatmeubel is eveneens te danken aan lobby vanuit de middenstand. Toen in de gemeentebegroting een fors gat overbrugd moest worden werd besloten de bestaande straatklokken niet meer te repareren, er geen nieuwe meer bij te plaatsen en liefst alle bestaande exemplaren te verwijderen. Het laatste gebeurde ook daadwerkelijk. Een niet spectaculair vormgegeven maar desalniettemin vertrouwd straatmeubel verdween uit het stadsbeeld. Er bleven slechts AMRO- en kerkklokken. Spoedig roken advertentiebureaus hun kans: alle klokken gratis terug in ruil voor reclame. De meest wanstaltige voorstellen verschenen op de burelen van wethouders en beleidsmedewerkers. Meestal voerde de boodschap daarin de boventoon. De verantwoordelijkheid voor de uiteindelijke keuze werd neergelegd bij de welstandscommissie. Toeval of kwaliteitscriterium, de beslissing viel uit ten gunste van het ontwerp met de kleinste ruimte voor de commercie. Als geestelijke vader van het uitgevoerde model mag je deze gang van zaken toejuichen, enkele kanttekeningen zijn echter geoorloofd. Een klok is oorspronkelijk een tijdsindicator. Als de gemeenschap de exploitatie ervan niet uit algemene middelen wil opbrengen mogen sponsors bijspringen. Het getuigt echter van weinig fatsoen om al te nadrukkelijk op die afhankelijkheid te wijzen of de eigenlijke intentie naar een ondergeschikte positie te verschuiven. Bescheidenheid zou ook hier de mens sieren. Deze eigenschap is kruideniers helaas vreemd. Een voorstel om klok en reclame van elkaar los te koppelen haalde het niet. Evenmin meldde zich een terughoudende mecenas. Daarom zit de openbare ruimte van de residentie opgescheept met een straatklok als reclamewagen. Andere gemeenten hebben hiervan inmiddels geleerd, kopen de klok gewoon en plaatsen hem voor het doel waarvoor hij ooit bestemd is, zonder uithangbord.

Deze exercities met wisselend resultaat zijn echter nodig om de omgang met de openbare ruimte structureel aan te pakken en in beleid vast te leggen. Daarbij speelt de vraag wat mag op straat staan en hoe moet dat er uit zien een belangrijke rol, van groter belang is de overweging of er wel iets op straat moet staan. Door elementen te combineren en bij voorbeeld verschillende functies op één paal of drager te combineren kan het aantal obstakels tot een minimum beperkt worden. Zo werken inmiddels veel Nederlandse gemeenten. Dit is echter meer symptoombestrijding dan principiële oplossing van een probleem in de oorsprong. Alle anti-parkeerpalen in binnensteden zouden overbodig worden als de mentaliteit van automobilisten zou verbeteren. Dat gaat kennelijk niet vanzelf. Voorlichting door gedragspsychologen of gevoelige sancties kunnen hier wellicht een positieve verandering bewerkstelligen. Ook een ander beheer van straten en pleinen zou tot grotere leefbaarheid kunnen bijdragen. Dat stelt wel hoge eisen aan inventiviteit en durf van bestuurders. Zolang vanuit die hoek geen ingrijpende veranderingen mogen worden verwacht, zullen cultuurhistorische verworvenheden steeds meer terrein prijs moeten geven aan belangen van onze consumptiemaatschappij. Zuiver, goed vormgegeven en weloverwogen geplaatst straatmeubilair moet het daarbij afleggen tegen de recente ongenegenereerde uitvindingen van Public Private Partnership. De problematiek van het straatmeubel is door goede vormgeving alleen niet op te lossen. Een mooie abri wekt agressie als zij midden op een trottoir een obstakel vormt voor passanten. Bovendien zou herbezinning over functie en nut van straatmeubilair de commercie wellicht geheel buiten spel kunnen zetten en de leefbaarheid van onze binnensteden vergroten. Een kostenkwestie? Consumenten moeten beseffen dat de investering in gesponsorde

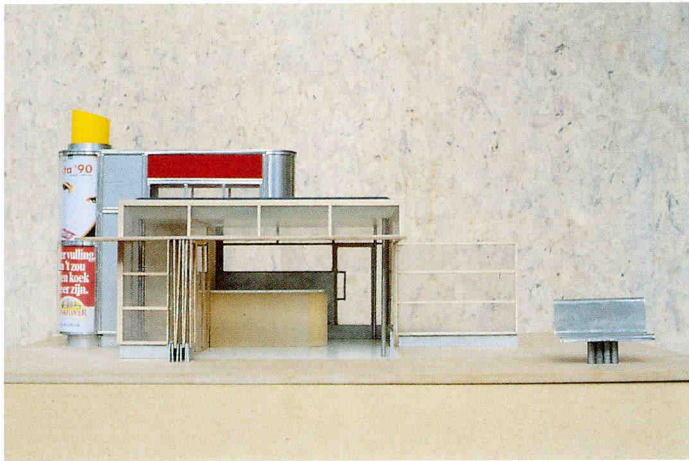

Kiosken Haagse Stijl

Wim van de Kamer uit Den Haag en Gijs Niemeyer uit Rotterdam wonnen in 1989 de eindronde van de Prijsvraag de Haagse Stijl, waarin vier items van straatmeubilair moesten worden uitgewerkt, twee soorten verlichting, een antiparkeerelement alsmede een kiosk. Basis voor dit in beginsel verplaatsbare meubel vormt een tableau als drager voor verschillende elementen. Eén ervan is het zogenaamde 'stadsstopcontact', een verzamelpunt voor electriciteit, water en riolering. Het omhulsel doet denken aan de vroegere peperbussen ten behoeve van reclame. Dit onderdeel moet voor een sluitende exploitatie kunnen zorgen. Aan deze zuil kan een modulair ontworpen reeks van kiosken 'geplugd' worden, in oppervlak variërend van 4-9 m², de grootste, een paviljoen, meet liefst 30 m². Dankzij aan elkaar verwante materialen, detailleringen en profileringen ontstaat ondanks diversiteit in functie en vormgeving een eenheid in veelheid, het motto van het tweetal overigens, en een herkenbare stijl. Het paviljoen is inmiddels nader uitgewerkt en wordt als eerste zichtbare resultaat van de prijsvraag eind 1991 geplaatst.

prullebakken en zitbanken indirect toch uit hun portemonnee wordt betaald. Om los te komen uit de houdgreep van de middenstand en vrijer en doelmatiger over straatmeubilair te kunnen beschikken zouden gemeenten enkele simpele, maar toch verstreckende maatregelen moeten treffen. Als alle reclame en straatmeubilair bouwvergunningplichtig wordt is veel beter toezicht en onderlinge afstemming mogelijk. Als de precario voor ambulante en permanente straatmeubels en reclame niet evenredig aan de afmeting ervan wordt bepaald, maar logaritmisch, spekt dat de gemeentekas en voorkomt op deze manier overtreffende trappen en andere excessen. De vraag naar reclame in de openbare ruimte is kennelijk erg groot. Als men het aanbod van overheidszijde beperkt wordt advertentieruimte een schaars artikel zoals kaviaar en truffel en kunnen legeskosten of precario naar bijna astronomische hoogte worden opgedreven. Daardoor kan de gemeente veel voor weinig vragen, waarmee gemeentelijke inkomsten gegarandeerd zijn en de straat schoon blijft. In plaats van op te vallen zou de commercie zich beter kunnen schikken als een geïntegreerd onderdeel van de openbare ruimte en niet als dominant optreden. Dat zou aan de openbare ruimte de kwaliteit teruggeven die zij voor de verovering door de middenstand heeft gekend.

Uitwerking in maquette van reclamezuil en paviljoenkiosk. Ontwerp en uitwerking Wim van de Kamer en Gijs Niemeyer, 1990.

Vormgeving Marius Wagner Leusden
Kleurenlithografie ReprColor GmbH Bocholt (BRD)
Druk Thoben Offset Nijmegen

KUNST

ZINNIGE
REPRESENTATIE

